STRUCTURA DIALECTALĂ A GRAIURILOR ROMÂNEȘTI DIN BUCOVINA

DE

ADRIAN TURCULEȚ

Atlasele lingvistice regionale, în curs de elaborare, vor înlesni, prin rețeaua deasă de puncte anchetate, o cunoaștere mai profundă a structurii actuale a graiurilor românești și, totodată, o mai temeinică cercetare a lor sub aspect diacronic. Densitatea rețelei de anchetă are o importanță deosebită pentru zonele fărîmițate din punct de vedere lingvistic, cum este Moldova de nord-vest și îndeosebi Bucovina, care realizează, se poate spune, o sinteză a celor mai multe particularități ale graiurilor dacoromânești, în special ale celor din jumătatea de nord a țării.

Cercetătorii graiurilor bucovinene au remarcat, deopotrivă, diversitatea acestora. Romanistul Th. Gartner, surprins de deosebirile fonetice dintre cele cinci graiuri pe care le-a descris, sumar, amîna „o apreciere istorică" a acestora pînă la publicarea integrală a materialului cules de G. Weigand. El observa, ca o curiozitate, că graiurile din estul Bucovinei (Șcheia, Plăvălari, Horodnic) au mai multe asemănări cu graiurile de pe Someșul Mare decît cel din Cîmpulungul vecin.[1] Explicația acestei situații este schițată de S. Pop, care stabilește trei direcții ale influenței graiurilor românești învecinate asupra celor din Bucovina: 1. influența maramureșeană, pe cursul superior al Bistriței, pînă la Ciocănești și, de aici, „evitînd centrul Cîmpulung", prin zona muntoasă a rîului Moldova, pînă la Vatra Moldoviței; 2. influența ardelenească, în Țara Dornelor și dincolo de aceasta, spre Neamț, dar și în altă direcție, spre orașele Suceava și Siret; 3. influența „mișcărilor de populație din Moldova de nord", care s-a exercitat în zona orașului Siret[2]. G. Weigand, primul lingvist care a cercetat un număr mare de graiuri bucovinene, făcea următoarea caracterizare generală a acestora: „ . . . mai sunt alte regiuni care se înfățișează ca un mozaic dialectal. Acesta din urmă este rezultatul unei emigrațiuni din diferitele regiuni și în epoci diferite. Un tablou tipic de felul acesta ne înfățișează dialectele din Bucovina. [. . .] sunt mai multe grupe bine [de] limitate și cu un caracter propriu al lor și care se înfățișează pe hartă ca un fel de mozaic."[3] Această caracterizare, adevărată

[1] Theodor Gartner, *Fünf rumänische Mundarten der Bukowina*, în „Zeitschrift für romanische Philologie", 26. Band, 1902, Halle, p. 230—242.

[2] În „Revista Fundațiilor" VIII, 1941, nr. 8—9, p. 427—428.

[3] Gustav Weigand, *Despre dialectele românești*, în „Convorbiri literare" XLII, 1908, nr. 4, p. 446.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

numai în linii generale[4], are nevoie de precizări, greu sau chiar imposibil de realizat pe baza unei anchete lingvistice sumare ca aceea a lui G. Weigand și chiar după apariția Atlasului lingvistic român, din cauza numărului relativ mic de localități cercetate în nord-vestul Moldovei.

O primă cercetare a materialului atlasului lingvistic regional al Moldovei și Bucovinei (în curs de elaborare, în cadrul *Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni*)[5] în comparație cu datele atlaselor românești anterioare ne permite să prezentăm mai amănunțit ariile dialectale actuale de pe teritoriul Bucovinei și să încercăm unele ipoteze în legătură cu formarea acestor grupări. Importanța cea mai mare pentru conturarea unor asemenea microarii o au, prin frecvența în vorbire și prin rezistența lor la influențele externe, particularitățile fonetice. În raport cu schimbările fonetice regulate,[6] fonetismele izolate au o valoare de caracterizare mai redusă, apropiată de aceea a cuvintelor. Cînd, însă, ariile unor asemenea fonetisme se suprapun, ca în cazul graiului din zona Rădăuților, acest fapt nu poate fi considerat o simplă coincidență. Ne vom referi și la unele aspecte morfologice, care se adaugă particularităților fonetice specifice fiecăreia dintre ariile dialectale bucovinene. Aceste particularități specifice sînt relevate, pe de o parte prin opoziția dintre aceste arii, pe de altă parte prin raportarea la trăsăturile caracteristice graiurilor moldovenești și transcarpatice învecinate.

Structura actuală a graiurilor românești din Bucovina a fost puternic influențată de trecerea unui însemnat număr de locuitori din nordul Transilvaniei-Maramureș în această parte a Moldovei în cursul secolelor al XVI-lea-al XIX-lea și mai ales în secolul al XVIII-lea. În raport cu mișcările de populație care au avut loc din cele mai vechi timpuri între ținuturile situate de o parte și de alta a Carpaților, „migrațiile" ardelenești la care ne referim pot fi numite „recente".[7] Ele se caracterizează prin faptul că au adus în Moldova de nord-vest unele inovații produse în graiurile ardelenești de nord după secolul al XVI-lea.[8] Este suficientă examinarea hărții nr. 1, pe care este schițată răspîndirea palatalizării și a africatizării dentalelor în Bucovina și părțile învecinate ale Moldovei, pentru a se constata existența unor influențe ardelenești

[4] Se observă o exagerare a importanței „emigrațiunilor" care au avut loc înspre Bucovina exagerare ce se întîlnește și la alți lingviști care s-au referit la graiurile bucovinene, neglijîndu-se individualitatea proprie a acestor graiuri.

[5] Pentru date generale în legătură cu atlasul lingvistic regional al Moldovei și Bucovinei și pentru unele probleme ale elaborării acestuia, vezi, Vasile Arvinte, *Atlasul lingvistic al Moldovei și Bucovinei*, în AnL XXI, 1970, p. 5—14; Stelian Dumistrăcel, *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Probleme ale elaborării*, în LR XXV, 1976, nr. 5, p. 547—558; partea a II-a, în AnL XXV, 1976, p. 55—64.

[6] Importanța faptelor fonetice cu caracter de regularitate pentru trasarea ariilor dialectale a fost subliniată de E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR III, 1954, p. 13, și de R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în LR V, 1956, nr. 2, p. 38—39.

[7] Sintagma „migrații ardelenești recente" a fost folosită cu același sens de G. Ivănescu, *Problemele*, mai ales p. 171—172, 233.

[8] Este vorba, în primul rînd, de muierea dentalelor și de africatizarea palatalelor *ķ, g'* și a dentalelor muiate. Atestarea grupurilor *cl'; gl'* în texte din secolul al XV-lea (v. Rosetti, ILR, p. 459—460) probează că evoluția palatalelor *ķ, g'* la *č, ğ* nu poate fi mai veche decît secolul al XVI-lea iar muierea dentalelor în nordul Transilvaniei este posterioară africatizării palatalelor *ķ, g'* ((I. Pătruț, *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, în DR X_2, 1943, p. 302; Vasiliu, *Fonologia*, p. 187).

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

recente în multe graiuri bucovinene. În timp ce palatalizarea ușoară a dentalelor (în formele *ție, die, nie* și chiar t^{v}, d^{v}, n^{v}) este normală în graiurile moldovenești,[9] muierea (palatalizarea mutativă a) dentalelor și africatizarea acestora își au originea în graiurile transcarpatice, de unde s-au extins în Moldova de nord-vest, prin relațiile determinate de vecinătatea acestor ținuturi și mai ales prin mișcările de populație amintite. Studierea graiurilor bucovinene trebuie să aibă în vedere și stabilirea contribuției influențelor transilvănene la formarea structurii actuale a acestor graiuri.

1. O primă arie dialectală, aflată în vecinătatea imediată a Transilvaniei, este cea a Țării Dornelor. G. Weigand observa că, trecînd din valea Dornei sau de pe valea superioară a Bistriței moldovene în valea Bîrgăului, nu se schimbă pronunțarea, ci doar vocabularul și portul.[10] Deosebirile fonetice cele mai evidente se realizează nu prin trăsăturile distinctive ale sunetelor, ci prin tempoul vorbirii și prin elemente prozodice. Față de vorbirea mai lentă și cu un registru tonal general ridicat a ardelenilor (de nord-est), rostirea bucovineană se caracterizează printr-un tempo mai rapid[11] și prin variații mai mari de înălțime și intensitate ; accentul dinamic reliefează mai puternic silabele tonice, dar, în compensație, duce la rostirea scurtă, afonizată și chiar la căderea silabelor neaccentuate (*vréviță* „veveriță" în Țara Dornelor, *déște* în zona Cîmpulungului), mai ales finale (*cás*$^{\hat{t}}$).

Graiul dornean depășește limitele geografice ale Țării Dornelor, întinzîndu-se în nord, pe valea Bistriței, pînă la Ciocănești și, peste Mestecăniș, pînă la Valea Putnei, iar în est pînă la satele Chiril, Cojoci și Crucea. În sud, poate fi considerat ca ultimul centru comuna Păltiniș, dar această limită este mai puțin clar conturată. Țara Dornelor a fost, din vechime, teren de întîlnire și dispută între moldoveni și ardeleni și a fost populată din ambele direcții.[12] Consecința acestui fapt este amestecul de particularități moldovenești și ardelenești caracteristic graiului dornean. Această zonă de interferență se prelungește și la sud-est de Țara Dornelor, pe valea Bistriței, întîlnindu-se în

[9] E. Petrovici consideră chiar că pronunțarea „consoană + [*ie*]" în loc de „consoană + [e]" „a fost odinioară generală în toate dialectele și graiurile românești " (*„Depalatalizarea" consoanelor înainte de e în Muntenia, sud-estul Transilvaniei și în dialectul istroromân*, în CL V, 1960, p. 15). În graiurile moldovenești, palatalizarea dentalelor în stadiul *ție, die, nie* este generală și astăzi și se poate afirma că, cel puțin în graiurile moldovenești de nord-vest, ea a ajuns pînă la stadiul *tv, dv, ñ*. Există în graiurile moldovenești, și o palatalizare a dentalelor urmate de *i* mai pronunțată decît în rostirea literară, corespunzătoare stadiului *tie*, dar începutul consonantic al lui *i* este mult mai puțin perceptibil. Această palatalizare este notată, după părerea noastră, de ALR I în graiurile moldovenești, prin *t/t'* sau *t'/t*, în timp ce stadiul *tv* este notat, uneori, prin *t'*.

[10] Gustav Weigand, *Die Dialekte der Bukowina und Bessarabiens*, Leipzig, 1904, p. 8.

[11] Informatorul principal din Lunca Ilvei observa că, uneori, „nu poți înțelege ce spun cei din Coșna, fiindcă vorbesc prea repede".

[12] Dorna a fost întemeiată de cîmpulungeni la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Ulterior, dornenii s-au extins în toată Țara Dornelor, primind însă un însemnat spor de populație, atît din partea Transilvaniei, cît și din ținuturile moldovenești de la sud-est. Numărul ardelenilor trebuie să fi fost mai mare în nord-vestul Țării Dornelor, ținut pe care ei îl ocupau ori de cîte ori împrejurările istorice le erau favorabile (cf. Teodor Bălan, *Din istoricul Cîmpulungului moldovenesc*, București, 1960, p. 40—60). Așezarea unor ardeleni în Țara Dornelor a continuat în cursul secolului al XVIII-lea : în consignațiunile austriece publicate de I. I. Nistor în „Codrul Cosminului" II—III, 1927, p. 470—533, sînt menționate 48 de familii ardelenești stabilite numai în Dorna, spre mijlocul secolului al XVIII-lea.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

munții Neamțului cu graiurile de influență ardelenească de pe valea Moldovei (v. mai jos).[13]

Particularitățile fonetice care se prelungesc din zona învecinată a Transilvaniei în graiul dornean sînt, mai cu seamă, africatizarea palatalelor *ḱ*, *ǵ* (*oc*, *ǵáță*) și muierea dentalelor. Frecvența acestor fenomene scade de la nord-vest spre sud-est ; în aceeași măsură, crește frecvența închiderii vocalelor finale *-ă* și *-e* și sporesc particularitățile lexicale moldovenești. La Crucea, africatizarea apare doar sporadic, mai ales în grupurile palatalizante *pḱ*, *bǵ* ; am notat cîteva exemple : *bărǧ*, *întrébǧ*, *napș*, *slabǧ*, alături de o falsă regresie : *ɣópkinâ* (pentru *opcînă*). Dacă la Coșna muierea dentalelor este generală iar la Poiana Stampei frecventă, la Argestru, Iacobeni, Ciocănești, Valea Putnei apare doar o palatalizare inconsecventă, de obicei ușoară, a dentalelor (*tʲ*, *dʲ*, *n̆*), iar la Crucea, Șarul Dornei, Păltiniș, chiar această palatalizare ușoară este sporadică. Pentru Țara Dornelor mai sînt caracteristice următoarele fonetisme (v. harta nr. 2) :

— *corástă* (*curástă*), față de forma moldovenească *coráslă* ; (v. ALR I, 2, h. 288) ;

— schimbarea analogică a lui *ú* la *ó* în *jor*[14], ca în nordul Transilvaniei, Maramureș, Crișana ;

— *răǧítă* < *rădíḱe* (cu metateza *d — ḱ* > *ǵ — t*, cf. Pușcariu, *op. cit.*, p. 154, și refacerea unui singular de declinarea I); aceeași formă a fost notată și în pct. 3 ;

— formele refăcute analogic *usc*, *úscă*.

La *Cîrlibaba* și *Coșna*, diftongul *o̯á* se pronunță uneori ca *ó*, mai frecvent în prima localitate (v. și ALR I, 1, h. 54, 172, 188, 262, 289). Aceleași localități cunosc fonetismul *ɖúɣă*, cu asimilarea regresivă a lui *ú* la *ú* (cf. Candrea, ȚO, p. 9), ca în graiurile transcarpatice (v. ALRN, h. 761, 762, 763).

La *Coșna*, apar și alte particularități fonetice cunoscute în graiurile ardelenești :

— trecerea lui *a* protonic la *ă* : *căpac*, *păhar*, *tăbac*, față de fenomenul invers, aproape general în Bucovina, *ă* protonic > *a* ;

— trecerea grupului consonantic *ps* la *pț* : *coápță* ; la Dorna Candreni am notat și *lípță*. ALR I, 1, h. 56 și ALRN, h. 997, 1 424 înregistrează *coápță* și *pedepțît* în pct. 218, 219 din nord-estul Transilvaniei, în pct. 284 din vestul Crișanei și în pct. 27 din Banat ; la Nepos (Năsăud), fenomenul este consemnat de G. Istrate, *Graiul satului Nepos*, în BIFR IV, 1937, p. 73 — 74.

În localitățile *Coșna*, *Poiana Stampei*, *Cîrlibaba*, au fost notate și unele forme gramaticale caracteristice pentru nordul Transilvaniei, Maramureș, Crișana :

— desinența de neutru *-áuă* :[15] *copîrșáuă* (pct. 462 ; cf. și ALR I, 2, h. 297), *cuculboáuă* (= curcubeie) (pct. 463), *fid'áuă* (pct. 461), *il'áuă* (a fost

[13] ALR I notează africatizarea lui *ḱ*, *ǵ* și a dentalelor în pct. 556 (Ceahlău, Neamț) iar ALR II muierea dentalelor și pronunțarea prepalatală a lui *ḱ*, *g'* în pct. 551 (Pipirig, Neamț). Argumente lingvistice pentru influența ardelenească în această zonă aduce G. Istrate, *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale*, în SCL VI, 1955, nr. 1—2, p. 109—129.

[14] Candrea, ȚO, p. 9 ; Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II *Rostirea*, [București], 1959, p. 261—262; E. Vasiliu, *O mutație analogică : u>o sub accent*, în SCL V, 1954, p. 87—92.

[15] Pentru răspîndirea și originea desinenței *-ază*, vezi V. Arvinte, *Terminația de plural -ază a unor substantive neutre*, în SCL X, 1959, nr. 2, p. 213—240.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

obținut, direct, în pct. 462, 463; în pct. 462, informatorul, după ce a admis pl. *il'áuă*, observa că „*iléie* e mai îndămînos"), *jaláuă* (pct. 463), *liceáuă* (la un informator din pct. 462, în vîrstă de aproape 80 de ani, care folosea curent plurale în *-auă*), *t'ind'áuă* (pct. 463) ;

— singularul *copâc*, alături de forma refăcută *copac* ;

— adverbele *aláltăpoimîne* „răspoimîine": pct. 462 și *aláltămîne* „poimîine" în pct. 463, 3, 4, 5, „răspoimîine" în pct. 461 ;

— vechea prepoziție *a* se folosește în pct. 461, 462, în construcții în care circumstanța de loc se îmbină cu scopul ; *mărg a poame* (= merg la (după) fragi).[16]

O situație aparte are graiul din *Ciocănești*, prin faptul că aici coexistă africatele primare *ĉ*, *ĝ* (< lat. *c*, *g* + *e*, *i*) cu africatele secundare *ĉ*, *ĝ* (< *ḱ*, *ǵ*), în ciuda unor posibile omonimii de tipul *ĉoáră* „cioară" și „chioară". Africatele primare sînt însă puternic concurate de fricativele *ŝ*, *ẑ*, care și-au sporit frecvența în perioada de după anchetele ALR (la informatorul nostru principal, *ŝ*, *ẑ* apar aproape la fel de frecvent ca africatele primare *ĉ*, *ĝ*). Această situație se explică prin încrucișarea, în graiul din Ciocănești, a două sisteme fonetice diferite : unul vechi, de tip cîmpulungean (v. infra) și unul nou, de tip dornean. La cel de al doilea sistem aparține și reducerea diftongului *oá* la *ǫ́*, pe care a notat-o E. Petrovici, în proporții variabile de la un informator la altul (v. ALRT, p. 163 — 166). Graiul din Ciocănești, care se înscria altădată în aria cîmpulungeană, a evoluat, în urma mișcărilor de populație din secolul al XVIII-lea, spre graiul dornean.[17] Frecvența mai mare a lui *ĉ*, *ĝ* la femei în momentul anchetelor pentru ALR II se explică, în primul rînd, prin caracterul mai conservator al pronunțării acestora și nu prin faptul că *ŝ*, *ẑ* sînt aduși din Moldova de către bărbați, cum pare să rezulte din notele de jurnal ale lui E. Petrovici.[18]

O evoluție asemănătoare, dar mai recentă, a avut graiul din *Valea Putnei*, unde WLAD consemnase africatele primare *ĉ*, *ĝ* și rostirea *t'*, *d'* a dentalelor palatalizate și a palatalelor *ḱ*, *ǵ*. Astăzi, la cei mai mulți vorbitori de aici, africatele *ĉ*, *ĝ* primare au fost înlocuite cu fricativele *ŝ*, *ẑ* (la care au evoluat și *h'*, *ɣ* provenite din palatalizarea labiodentalelor) iar palatalele *ḱ*, *ǵ* au devenit africate (*oĉ*, *ĝáță*). Dacă informatorul lui G. Weigand era reprezentativ pentru starea de atunci a graiului, schimbarea proporției în favoarea vorbitorilor de grai dornean se explică prin așezarea, aici, după primul război mondial, a multor familii din Mestecăniș, Iacobeni.

Particularitățile fonetice și formele caracteristice graiului dornean în raport cu celelalte graiuri moldovenești sînt, deci, ardelenești sau numai ardelenești de nord-est, sporind ca număr și frecvență pe măsura apropierii de granița cu Transilvania. În această privință, graiul dornean se delimitează mai net față de graiul cîmpulungean învecinat și se aseamănă cu alte graiuri „africatizante", mai ales cu cele din estul Bucovinei, care au căpătat aspectul

[16] Pentru atestarea acestei prepoziții în nord-estul Transilvaniei, vezi „Fonetică și dialectologie", vol. VII, 1971, p. 204.

[17] Încadrarea „dialectului" din Ciocănești la Vasiliu, *Fonologia*, p. 192 în aceeași subramificație cu cel din pct. 514 reprezintă o scăpare din vedere.

[18] Cf. Stelian Dumistrăcel, *Africatele ĉ și ĝ în graiurile de tip moldovenesc și bănățean*, în AnL, XXII, 1971, p. 19.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

actual în urma stabilirii aici a unor emigranți ardeleni (în majoritate din nord-estul Transilvaniei) în secolul al XVIII-lea.

Graiul dornean se caracterizează și prin unele arhaisme fonetice (*curástă, dălór*) sau morfologice (prepoziția *a*, sg. *copáĉ*), ale căror arii, în prezent regresive, erau altădată mai extinse în Moldova și care s-au păstrat aici și datorită contactului nemijlocit cu graiurile ardelenești. Ca și acestea, graiul dornean se caracterizează printr-un puternic amestec de particularități arhaice și de inovații. În privința caracterului arhaic, graiul dornean se apropie de cel cîmpulungean, ambele fiind arii laterale în raport cu graiurile moldovenești. Se păstrează în ambele graiuri fonetismele *sărín* (< lat. *serenus*) și *pérină* (< sb. *perina*).[19] Alte fonetisme comune celor două graiuri sînt inovații mai vechi, din vremea cînd Bucovina, Transilvania de nord și Maramureșul formau o arie lingvistică unitară :

— disimilarea *n — n > r — n* în *verin*, cu o largă răspîndire în ținuturile transcarpatice ;

— epenteza lui *n* în *făsúlă*, cunoscută și în nord-estul Transilvaniei : pct. 3, 5 ; ALRN, h. 1 096 o notează în pct. 219, 365, 362 ; în estul Maramureșului, unde este consemnată de ALRR Mar., h. 438 doar în trei puncte, s-a răspîndit din nord-estul Transilvaniei sau și din Bucovina ;

— asimilarea consonantică regresivă *ĝ — ǵ > ǵ — ǵ* în *ǵuńǵ* și *ǵúnǵii* (cf. Candrea, ȚO, p. 16) a fost notată de ALR I, 2, h. 293 și de ALR II, h. 95 în pct. 370, 371, 365 din Bucovina, în nord-estul Transilvaniei (cu forma *ĝunĝ*, ca în Țara Dornelor) și în pct. 341, 346 din nordul Crișanei (cu forma *d'/ǵunǵ/d'*[20], ca la Fundul Moldovei și Pojorîta ; pe h. 109 din ALRR Mar., apare și în trei puncte din vestul Maramureșului.

2. Pe valea superioară a Bistriței, graiul din *Cîrlibaba* reprezintă o insulă ardelenească intrată în sfera de influență a graiurilor moldovenești.[21] Particularitățile care-l unesc cu graiul dornean, mai ales cu varianta acestuia din Coșna și Poiana Stampei (v. supra) sînt dintre cele comune Transilvaniei de nord, Maramureșului, Crișanei. Caracteristicile fonetice și morfologice care-l deosebesc de graiul dornean dovedesc originea maramureșeană de vest (spre Crișana) a acestui grai :

— africatele *č*, *ǧ* se pronunță dur[22], dar în unele exemple *ĝ* și-a pierdut ocluzia : *d'ę́jit, jī́jină, sī́ji* ;

— palatalele *ḱ*, *ǵ* s-au confundat cu dentalele muiate : *pădút'e, frúnt'e* ;

— labiodentalele se palatalizează în formele *h'*, *d'/ǵ*, alături de care apar și alte stadii : *să-l h'i văḑ/zút, d'/ǵisắț, ŝ/ṣ'áră* (= *fiere* ; de declinarea I,

---

[19] ALR II MN [3899] notează această formă în Transilvania și în Oltenia.

[20] Pentru a evita suprascrierea, literele care redau nuanțe intermediare între două sunete au fost separate prin bară.

[21] Întemeierea satului Cîrlibaba este legată de deschiderea unei mine, aici, de către Anton de Manz, în 1797. La începutul secolului al XIX-lea, lucrau, la Cîrlibaba și Iacobeni, „aproape 600 de băieși, aduși din Zips, Saxonia, Boemia și Krain" (T. Bălan, *op. cit.*, p. 18). Odată cu acești mineri (care puteau fi și din Crișana, Maramureș) au venit și români ardeleni. Graiul din Cîrlibaba are o situație aparte și prin influența germană, mai puternică decît în oricare altă parte a Bucovinei. Cîrlibaba este singura localitate din Bucovina care are, în prezent, o populație germană numeroasă.

[22] Surprinde notarea, aici, de către G. Weigand a unor africate palatale : *ts'*, *dz'*.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

ca în Maramureș și nordul Transilvaniei, v. ALR I, 1, h. 47), *ẑ/j'iu̯, ẑę́rmi* ; un tratament deosebit prezintă viespe : *zę́spi̯* ;

— *ácarčìńe* „oricine" și *ácarčě* „orice" (v. ALRN, h. 1 739, 1 741) ;

— forma analogică *tung*, notată și de ALRM, I, 1, h. 133 la Cîrlibaba și în pct. 397, 398, ca în Maramureș, nord-vestul Transilvaniei, Crișana și Banat ;

— alături de formele de pers. I *sar* și *tai̯* se folosesc formele *sau̯* și *tau̯* (v. ALRN, h. 1878 și ALRR Mar., h. 263, 264) ;[23]

— în formele verbale compuse cu auxiliarul *a fi*, apare și forma feminină a participiului : *aș fi durmítă, să ŝi vîndútă* (v. ALR I, 2, h. 273, 274) ;

— prepoziția *pe* are și forma *pă* (sporadic, și *pre*), care apare, în afara subdialectului muntean, în Banat, Crișana, vestul Transilvaniei și Maramureș ; (v. ALRN, h. 1642, 1810, 1825) ;

— se păstrează, sporadic, forma *am născut* cu valoare reflexivă, notată de ALR II MN [2161] în Maramureș, nordul Crișanei și în puncte izolate din Transilvania și din Muntenia.

3. A doua arie dialectală importantă, cu centrul în orașul Cîmpulung, se întinde de-a lungul rîului Moldova, de la Fundul Moldovei pînă în apropiere de Gura Humorului, cu ramificații pe valea Moldoviței : comunele Frumosu și Vatra Moldoviței iar de aici, peste Obcina Mare, la Sucevița, și pe valea Suhei : comunele Doroteia, Stulpicani și Ostra (v. harta nr. 3).

Caracteristicile fonetice cele mai importante : păstrarea africatelor *ĉ*, *ĝ* și palatalizarea labiodentalelor *f*, *v* în formele *h'*, *y* (*ǵ*, *d'*) conferă graiului cîmpulungean un aspect arhaic nu numai față de celelalte graiuri bucovinene, ci și în ansamblul graiurilor din jumătatea de nord a țării.[24] Un arhaism (din punctul de vedere al graiurilor moldovenești) este și păstrarea labialei în grupurile palatalizante *pḱ*, *bǵ*, *mń*, care unește graiul cîmpulungean cu majoritatea graiurilor bucovinene (și cu alte graiuri din Moldova de nord-vest), dar și cu graiurile din Maramureș, nordul Transilvaniei, Crișana.[25] Un alt fenomen fonetic, în privința căruia graiurile cele mai arhaice din Bucovina merg împreună cu graiurile transcarpatice, este lipsa velarizării lui *ę́* în poziție moale (urmat de o silabă avînd un sunet palatal) sau în poziție finală, atunci cînd este precedat de consoanele *s — z*, *ṭ — ḍ*, *ș — j*, *r*, care se pronunță dur în alte situații. Pronunțările de tipul : *aș́ę́*, *coș́ę́ri̯*, *rę́ĉi*, *sę́ti*, *ș́ępti*, *ḍę́ĉi* sînt curente în graiurile cîmpulungean și rădăuțean, care se dovedesc a fi, din acest punct de vedere, mai arhaice decît graiurile din Transilvania de nord-est

[23] Aceste forme analogice sînt considerate de către R. Todoran, *op. cit.*, p. 48, ca specifice subdialectului maramureșean.

[24] Ivănescu, *Problemele*, p. 173 consideră că graiurile din Moldova de nord care au *h'* și *y* „sînt desigur și ele dintre cele mai vechi pe pămîntul moldovenesc". Toate graiurile din Bucovina sînt însă, după părerea învățatului ieșean, „venite tîrziu din Ardeal".

[25] Dacă grupurile palatalizante *pĉ*, *bĝ* din graiurile bucovinene (mai precis africatizarea lui *ḱ*, *ǵ* în aceste grupuri) pot fi puse pe seama populației imigrate din Transilvania în secolul al XVIII-lea (v. infra), formele *pḱ*, *bg'* nu pot fi explicate în același fel, cum admite Ivănescu, *Problemele*, p. 167—168. Dacă o pronunțare atît de caracteristică, cum sînt grupurile *pḱ*, *bg'* ar fi fost adusă în graiul cîmpulungean din ținuturile transcarpatice, nu se poate explica de ce nu au fost aduse și alte inovații fonetice ardelenești, ca în Țara Dornelor sau în sud-estul Bucovinei. Graiurile cele mai vechi din Bucovina au realizat palatalizarea labialelor mai tîrziu decît alte graiuri moldovenești, în aceeași vreme cu graiurile din Transilvania de nord-Maramureș, cu care formau o singură arie dialectală.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

și Maramureș, în care *ę* este velarizat parțial, sub formele *ę̌* sau *ą̌/ę̌*, și se apropie de cele din Crișana și din unele părți ale Transilvanei de nord și centrale (v. ALR II, h. 100 sau ALRN, h. 920). Astăzi, velarizarea lui *ę* este mai avansată în graiurile din nord-estul Transilvanei și Maramureș decît în momentul anchetelor pentru ALR : în pct. 3 — 5, am notat frecvent *ą̌* în asemenea exemple ; pentru Maramureș, v. ALRR Mar., h. 4, 72, 78. Velarizarea lui *ę* la *ą̌* este curentă în graiul dornean și în zona africatizantă din sud-estul Bucovinei. Ca o tendință recentă, se întîlnește și în graiul cîmpulungean, mai ales în zona Pojorîta-Fundul Moldovei. Stadiile intermediare *ą̌/ę̌* apar, alături de *ą̌*, și în pct. 495, 502 din estul Bucovinei. Se pare că deschiderea lui *ę* a împiedicat velarizarea sa de către consoanele *s — z, ț — d, ș — j, r*, în ciuda faptului că aceleași consoane au caracter dur în alte împrejurări : *sâ ședâ* dar *ședi*. Situația din graiurile bucovinene dovedește că este posibilă o disociere cronologică între pierderea caracterului muiat al șuierătoarelor și apariția caracterului dur al acestor consoane și că durificarea lor s-a putut produce treptat, în funcție de poziția în care se aflau : mai întîi atunci cînd *ș, j* erau urmați de *ea-ă* : *șádă* (numai așa în graiurile bucovinene), apoi cînd urmau *e, i* (în graiul cîmpulungean, secvențele *șe, și, șă, și* sînt în variație liberă) și mai tîrziu cînd urma *ę* în poziție moale sau finală : *aș ę, șędi* (velarizarea în această poziție nu s-a produs, încă, în graiurile cîmpulungean și rădăuțean).[26]

În graiul cîmpulungean, africatele *ĉ, ĝ* nu se pronunță, de obicei, muiate, ca în pronunțarea munteneasc ă ; elementele lor fricative sînt *ș, j* palatalizați, ca în *șir, jir* din rostirea literară. Alături de această pronunțare, cea mai obișnuită, apare și rostirea muiată a africatelor (cu elementele constructive *ș', j'* sau *ŝ, ẑ*), dar și pronunțarea dură a acestora : *č, ǧ* (cu *ș, j* duri), mai frecvent ușor dură : *ĉ, ĝ*. Există, în grai, un paralelism evident între realizarea muiată sau dură a șuierătoarelor *ș, j* și a africatelor *ĉ, ĝ*, cu unele variații de la un vorbitor la altul și de la o localitate la alta, care confirmă explicația durificării africatelor maramureșene ca urmare a durificării șuierătoarelor componente, propusă de Gr. Rusu[27]. Această explicație nu exclude ipoteza unei relații directe între ariile cîmpulungeană și maramureșeană ale durificării

[26] Pentru începuturile perioadei literare moldovenești, disocierea între durificarea lui *ș* urmat de *ea-ă* și durificarea acestuia înainte de *é-e* a fost făcută de H. Tiktin, *Studien zur rumänischen Philologie*, I, Leipzig, 1884, p. 108—110. Acest fapt are implicații și asupra stabilirii cronologiei relative a trecerii lui *ĉ, ĝ* la *ŝ, ẑ* în raport cu depalatalizarea lui *ș', j'* din româna comună, reflectată în textele vechi moldovenești. Fricativele *ŝ, ẑ* s-ar fi putut confunda cu *ș', j'* (palatali), nu și cu *ș, j* palatalizați (urmați de vocală prepalatală) : opozițiile *aș ę* (= așa) — *aŝ ę* (= acea) sau *și* — *ŝi* (de exemplu, în graiul din Marginea) se realizează prin caracterul palatal al lui *ŝ*, opus caracterului non-palatal al lui *ș*. Cronologia fricativizării lui *ĉ, ĝ* poate fi stabilită în raport cu *șadă*, care dovedește pierderea caracterului palatal al lui *ș*, în timp ce grafiile *șed, șede* nu dovedesc, în mod obligatoriu, caracterul palatal, ci doar lipsa caracterului dur al acestuia. Deoarece *șadă* apare în primele texte moldovenești, data trecerii lui *ĉ, ĝ* la *ŝ, ẑ* poate fi coborîtă cel puțin cu un secol față de cea propusă de Vasiliu, *Fonologia*, p. 177 : a doua jumătate a secolului al XVII-lea — începutul secolului al XVIII-lea. Lucrarea lui Ion Gheție și Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, publicată după redactarea acestui articol, atestă fricativizarea lui *ĉ* în unele graiuri moldovenești în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (p. 192—193).

[27] Grigore Rusu, *O inovație fonetică în subdialectul maramureșean : durificarea africatelor ĉ, ĝ*, în „Omagiu lui Al. Rosetti", București, 1965, p. 793—796.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

africatelor, bazată pe continuitatea celor două arii, dar nici nu o presupune cu necesitate.[28]

Urme ale rotacismului lui *-n-*, atestat la sfîrșitul secolului al XVI-lea sau la începutul secolului al XVII-lea în unele localități din aria cîmpulungeană (Cîmpulung, Moldovița, Voroneț)[29], se mai întîlnesc doar sporadic; formele notate de noi sînt: *pîră* (Vasile Neamțan, 77 de ani, Cîmpulung), *pîrêi* (= pînă ce[30], Zamfira Teodorovici, 63 de ani, Fundul Moldovei) și (*harẹá ụáịi*) *rapọ́!* (Nastiuc Toader, 64 de ani, Ostra).[31]

Caracteristice graiului cîmpulungean sînt și pronunțările:

— *dẹ́șt, dẹ́ști*, (și în pct. 496, 501, 502; cf. *dẹ́ẑti* în pct. 487), rostire apărută, independent de aria muntenească a acestei forme (v. ALR I, 1, h. 51), printr-un șir de modificări fonetice: sincoparea lui *i* (< *e* neaccentuat), disimilarea elementului oclusiv al africatei și asimilarea fricativei de către *t* următor (cf. *prigitoare* > *prištoare*, în toate graiurile bucovinene);

— *ráǵilâ* (și în pct. 494, 503),[32] care, raportată la forma *rážilâ*, obișnuită în alte graiuri moldovenești, presupune o formă mai veche cu *vi*, în care s-a produs palatalizarea labiodentalei;[32] pronunțarea literară *ráĝilă* este, în acest caz, un hiperurbanism, cu *ẑ* < *v* + *i* considerat ca reflex dialectal al lui *ĝ*.

— asimilarea regresivă *ĝ* — *ḱ* > *ǵ* — *ḱ* (cf. Candrea, ȚO, p. 16) în *ǵenúńḱ*, care mai apare în pct. 485, 486; WLAD notează aceeași pronunțare și la Valea Putnei, Bucșoaia. Pe h. 157 din ALR I, 1, *ǵenúnk* (sau *ǵenúk*) formează o arie întinsă în sud-estul Transilvaniei și în nord-vestul Munteniei și arii restrînse în sud-estul Transilvaniei și în nordul Crișanei. O transformare paralelă este, în graiul cîmpulungean, *ĝuńǵ* > *ǵuńǵ*, care apare și în graiul dornean (v. supra).

---

[28] Referindu-se la pronunțarea dură a lui *č* la Vatra Moldoviței, S. Pop, *loc. cit.*, considera că aceasta a fost adusă din Maramureș „încă în secolul al XIV-lea, cu prilejul acțiunii de independență a voievozilor din Maramureș", scăpînd din vedere faptul că durificarea africatelor nu poate avea o vechime atît de mare.

[29] Vezi Alexandre Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924, p. 5—6; idem, ILR, p. 515. Prezența rotacismului în Moldova a fost explicată de unii lingviști (Al. Rosetti, *loc. cit.*; Ivănescu, *Problemele*, p. 84, 172) prin așezarea unor maramureșeni în Moldova de nord, în perioada „descălecatului" Țării Moldovei. Lăsînd la o parte faptul că numărul maramureșenilor care i-au însoțit pe Dragoș sau Bogdan nu putea fi prea mare (documentele istorice nu indică existența unor deplasări masive de populație din Maramureș spre Moldova în secolul al XIV-lea — vezi Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970, p. 121, 246—247), răspîndirea rotacismului în Moldova se explică mai convingător prin unitatea de arie a graiurilor moldovenești (de nord) cu graiurile ardelenești-maramureșene. Rotacismul a fost considerat un fenomen fonetic „normal" în Moldova de S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, 1910, republicat în *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 75—76; idem, în DR IV, 1924—1926, Partea 2, p. 1376; Al. Procopovici, ibidem, p. 1176; D. Macrea, în DR VII, 1931—1933, p. 184—186.

[30] Pentru atestarea lui *pîră* la Cîmpulung în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, vezi Rosetti, ILR, p. 618.

[31] Pentru forma *rapoi*, vezi S. Pușcariu, *loc. cit.*, și Al. Rosetti, în „Grai și suflet" II, 1925—1926, fasc. 2, p. 355. În această lucrare, Al. Rosetti afirmă despre rotacism că „inovațiunea a fost cîndva normală în Bucovina".

[32] Frédéric Damé, *Încercare de terminologie poporană română*, București, 1898, p. 142, notează forma *raghilă* ca specifică Moldovei.

* Forma etimologică *rávilă*, care a fost înregistrată în unele graiuri ardelenești (v. DLR, Tomul IX, litera R, București, 1975, s.v.), provine dintr-o formă săsească mai veche, corespunzătoare germ. *Raffel* (comunicare orală a prof. V. Arvinte).

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

Localitățile din partea de nord-vest a ariei cîmpulungene: *Pojorîta* și *Fundul Moldovei* (*Deluț*) prezintă unele trăsături aparte, care nu apar decît în mod sporadic în celelalte puncte din zonă.

O caracteristică a acestor localități, care probează existența unor influențe ardelenești-maramureșene recente, este muierea dentalelor și confundarea palatalelor *ḱ*, *ǵ* cu dentalele muiate *t'*, *d'*. Pronunțarea antero-dorsală *t'/ḱ*, *d'/ǵ* a lui *ḱ*, *ǵ* este mai frecventă decît muierea dentalelor *t*, *d*. Muierea dentalelor apare mai rar la Fundul Moldovei decît la Pojorîta iar aici, este mult mai puțin consecventă decît în etapele consemnate de WLAD și ALR. Faptul că tendința de depalatalizare, sprijinită de influența localității centrale a zonei, Cîmpulungul, s-a aplicat la Pojorîta-Fundul Moldovei asupra formelor *t'*, *d'*, care reprezentau atît dentalele muiate cît și palatalele *ḱ*, *ǵ*, explică pronunțările de tipul: *padút*^{v}*i*, *sud*^{v}*iță*, *sudíță* (pct. 468).

La *Vatra Moldoviței*, unde ALR I a înregistrat aceeași confuzie între dentalele și velarele muiate, dar mai puțin consecvent ca la Pojorîta, NALR MB notează numai în exemple izolate pronunțarea antero-dorsală a lui *ḱ*, *ǵ*: *slab̥t'/ĉ*, *u̯oḱ/t'*.

Și închiderea vocalelor finale *-ă* și *-e* este mult mai frecventă astăzi la Pojorîta, Vatra Moldoviței decît în etapele înregistrate de WLAD și ALR.[33] Reducerea considerabilă a frecvenței muierii dentalelor și creșterea frecvenței închiderii lui *-ă* și *-e* în comparație cu datele WLAD și ALR probează o „moldovenizare" evidentă a graiului acestor localități în secolul nostru, prin depășirea fazei de asimilare a unor influențe transcarpatice mai recente și prin dezvoltarea unor tendințe comune graiurilor moldovenești.

La Fundul Moldovei și, mai rar, în alte localități din aria cîmpulungeană, se folosesc, fără să fie generalizate, formele de imperativ singular și de pers. a 3-a sg. a indicativului și conjunctivului prezent ale verbelor de conjugarea a IV-a: *grăi̯ę́!*, *treḑę́-ti!*, (el) *ĉitę́*, *sâ ĉiti̯á* etc. În afara graiului cîmpulungean, am notat asemenea forme la Straja: *ameḷę́*, *praję́*, *s-o prapad'á*, la Vicovul de Jos: *sâ muṇ̯ŝá*, *să u̯obișnui̯ę́*, *prigătę́-ti!*, la Volovăț: *gîndę́-ti!*, *răpę́ḑâ-ti!*, la Solca: *grăi̯ę́!* și la Grămești: *palę́-ti!* Aceste forme, considerate de R. Todoran[34] ca specifice subdialectului maramureșan, probează o influență maramureșană asupra graiurilor cîmpulungean[35] și rădăuțean. Trebuie remarcat însă că apocopa silabică nu are aceeași extensiune în aceste graiuri ca în Maramureș. Probabil că apocopa silabică este mai veche la aceste forme verbale și s-a produs în perioada continuității de arie a graiurilor bucovinene și maramureșene. Ea s-a realizat inițial la formele de imperativ, a căror intonație favorizează apocopa: silaba accentuată a acestor forme este rostită cu un ton ridicat și cu un accent de

[33] Aceeași evoluție s-a produs și în alte localități din Bucovina și din vecinătatea ei: Capul Codrului, Șcheia, Volovăț, Grănicești, Marginea, Frătăuții Vechi, Tătăruși. Pentru graiurile în care s-au contopit elementul ardelenesc cu cel moldovenesc, frecvența închiderii lui *-ă* și *-e*, coroborată cu alte fapte lingvistice, poate fi luată drept măsură a gradului în care elementul moldovenesc a fost sau a devenit preponderent în relația cu cel ardelenesc.

[34] R. Todoran, *op. cit.*, p. 48.

[35] Între numele de familie din comuna Fundul Moldovei, Pojorîta și Vatra Moldoviței, antroponimicul *Moroșan* ocupă locul al patrulea, al șaselea și al șaptelea ca frecvență (40 de familii, respectiv cîte 19 familii). Dacă în Țara Dornelor, *moroșăni* sînt numiți mai ales locuitorii din Transilvania de nord-est, pe valea superioară a Moldovei, sînt denumiți astfel locuitorii din Maramureș.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

intensitate puternic, care scad brusc la sfîrșitul silabei accentuate ; în cazul unei rostiri energice, vorbitorului nu-i mai rămîne suflul necesar pentru articularea silabei următoare, finale.[36] De la imperativ, apocopa s-a extins la formele identice de indicativ și conjunctiv. În afara formelor verbale menționate, apocopa mai apare la vocativele[37] numelor proprii și ale unor termeni de rudenie. Vocativele „scurtate" se folosesc în graiul rădăuțean, de la Straja pînă la Grămești și în sud pînă la Cășvana și în zona Frasin, Doroteia, Stulpicani, Gemenea, Ostra ; cîteva exemple înregistrate de noi sînt : *anĭ* ! (= Anică), *dumńí* ! (= Dumitre), *mămú* ! (= mămucă), *tatú* ! (tătucă), *măi ģo* ! (= Gheorghe), *tu mărî* ! (= Mărie), *tu domní* ! (= Domnică), *vasĭ* ! (= Vasile), la informatorul principal din Gemenea, și *dumńí* !, *măi ģo* !, *măi vasĭ* !, *tu marí*!, *cumă*! (= cumătre), *matú*!, (= mătușă), *paki* ! (= Pachiță), *ţoa* ! (= Toadere), *vi* ! (= Vică), la informatorul principal din Doroteia ; în ultima localitate, am notat la un copil, și formele *ma* ! (= mamă), *ta* ! (tată).

Imigrații ardelenești și maramureșene recente s-au produs, desigur, și în alte localități din această arie, inclusiv în actualul oraș Cîmpulung, dar raportul dintre noii veniți și localnici, favorabil acestora din urmă, a determinat o asimilare relativ rapidă a celor dintîi.[38] Pronunțările *cupkór'* (cu *pť* asimilat grupului palatalizant *pk*) și *ģápână* (= deapănă)[39], ca și pluralul *ģenúnţ*, (pct. 473, 484), dovedind o confuzie între dentalele muiate *t'*, *d'* și palatalele *k*, *ģ*, sînt reminiscențe ale unor asemenea mișcări de populație.

În punctele din aria cîmpulungeană, se observă tendința palatalelor *h'*, *y* provenite din palatalizarea labiodentalelor *f*, *v* de a evolua la fricative prepalatale. Inexistența în sistemul fonetic al graiului a unor fricative prepalatale muiate (*ș'* și *j'* mai apar doar sporadic) explică oscilațiile în realizarea acestor fricative : alături de *ŝ*, *ẑ*, se rostesc fricativele palatale *s'*, *z'* sau *ș*, *j* cu diferite grade de palatalizare: *ș'*, *j'*, *sʸ*, *jʸ*, *și*, *ji*; apar, mai frecvent, stadii intermediare : *h'/ŝ*, *y/ẑ*, *s'/ș'*, *z'/j'*. La Fundul Moldovei, *h'* apare mai ales în vorbirea bătrînilor, fiind înlocuit la tineri de *ŝ*, *ș'*, *și*, iar *y* aproape a dispărut, formele curente fiind *j'*, *ji*, *ẑ*, *z'*. O situație interesantă prezintă graiul din Pojorîta, unde apar ca forme de palatalizare a lui *f*, *v*, la tineri și copii (sporadic și la vorbi-

[36] S. Pușcariu, în DR VII, 1931—1933, p. 3, explică alte imperative scurtate, de tipul *las'*, *vin'*, *ad'*, *at'*, *pas'*, prin „masarea energiei în partea de la început a cuvîntului rostit cu ton ridicat la imperativ și, ca urmare, scăderea acestei energii la sfîrșitul cuvîntului".

[37] Vocativele, mai ales cele care s-ar putea numi „imperative", au o intonație identică cu cea a imperativului. Pentru răspîndirea vocativelor „scurte" și discuțiile asupra originii lor, vezi Ilie Dan, *Un vocativ regional*, în LR XII, 1963, p. 527—531.

[38] La menținerea unui raport favorabil localnicilor față de imigranții maramureșeni și ardeleni a contribuit și așezarea, în această zonă, a unor locuitori din alte părți ale Moldovei. Dintr-un raport al guvernatorului Enzenberg, reiese că, între 1778—1782, au venit în Bucovina 6000 de familii din Moldova (I. I. Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, în „Codrul Cosminului" II—III, 1927, p. 464). În Cîmpulung există 35 de familii *Moroșan* (locul al 12-lea ca frecvență), dar există și 42 de familii *Ţăran* (locul al 8-lea ca frecvență), nume care desemnează pe cei veniți „de la țară", din Moldova. La Fundul Moldovei există 80 de familii *Ţăran* (locul 1—2 ca frecvență) iar la Pojorîta 21 de familii cu același nume (locul al 5-lea ca frecvență).

[39] Nu se poate preciza răspîndirea acestei pronunțări în localitățile care prezintă atît africatizarea palatalelor *k*, *ģ* cît și a dentalelor ; *ģápână* a mai fost notat în pct. 480, 495.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

tori vîrstnici), *s*, *z*, pronunțate, uneori, ca fricative predorsal-alveolare mai puternic palatalizate : s^v, z^v.[40]

Paralel cu evoluția palatalelor *h'*, *y* la fricative prepalatale, dar în proporție mult mai redusă, africatele *č*, *ǧ* încep, de asemenea, să-și piardă elementul oclusiv. Se poate spune că graiul cîmpulungean păstrează o fază depășită de evoluția graiurilor moldovenești de nord și că tendințele sale fonetice actuale, dacă nu vor fi împiedicate de influența tot mai puternică a limbii literare, vor determina o evoluție similară. Aceste tendințe sînt mai puternice spre limitele ariei cîmpulungene, datorită influenței graiurilor învecinate.

Aria dialectală cîmpulungeană este cea mai bine conturată din punct de vedere fonetic, prezentînd caracteristici proprii față de toate graiurile învecinate. În privința unor particularități (păstrarea africatelor *č*, *ǧ*, a lui *ę́* nevelarizat de către consoanele dure, a labialei în grupurile *pĺ*, *bĺ*, *mń* și a palatalizării labiodentalelor în formele *h'*, *y* (*ǵ*)), graiul cîmpulungean se aseamănă cu graiurile maramureșene și cu unele graiuri din nordul Crișanei, în care africata *ǧ* nu a trecut la *j*.[41] Fiind vorba de trăsături arhaice, care au caracterizat toate graiurile moldovenești (de tip nordic) într-o etapă mai veche a evoluției acestora, explicarea lor prin influența graiurilor transcarpatice este inadecvată.[42] Deplasările de populație dinspre Maramureș și Crișana — nordul Transilvaniei, dar și dinspre ținuturile moldovene învecinate[43] au contribuit doar la păstrarea unui anumit echilibru lingvistic, nefavorabil generalizării inovațiilor fonetice venite atît dintr-o parte, cît și din ocealaltă.

În alte privințe, graiul cîmpulungean este mai arhaic decît graiurile de peste munți, prin faptul că nu a participat — decît parțial, în zona Pojorîta, Fundul Moldovei, mai puțin Vatra Moldoviței — la inovațiile caracteristice graiurilor (sau unor graiuri) transcarpatice : reducerea diftongului *o̯á* la *ǫ́*, muierea (africatizarea dentalelor), africatizarea palatalelor *ḱ*, *ǵ*, palatalizarea labiodentalelor în formele *ŝ*, *ẑ* sau *s*, *z*. Vechea arie dialectală comună cu Transilvania de nord-Maramureș s-a întrerupt înainte de extinderea acestor inovații.[44]

---

[40] În graiul din Pojorîta se repetă, în alte condiții și proporții, fenomenul care s-a petrecut în Maramureșul de est, atunci cînd *h'* și *y* au început să evolueze, probabil, și sub influența graiului ardelenesc de nord-est, la fricative prepalatale ; stadiile intermediare **ŝ*, **ẑ*, presupuse de I. Pătruț, *Influences slaves et magyares sur les parlers roumains*, în „Romanoslavica" I, 1958, p. 40, au putut să existe ca forme tranzitorii sub influența graiurilor ardelenești, pe care maramureșenii le-au transformat în fricativele cele mai apropiate din sistemul lor fonetic, *s*, *z* palatalizați ; *ș*, *j* deveniseră, probabil, în acel moment dure, ca și africatele *č*, *ǧ*.

[41] După clasificarea lui Vasiliu, *Fonologia*, p. 190, graiul cîmpulungean ar aparține ramificației Ba a dialectelor moldovenești, alături de Maramureș și Oaș (pct. 362, 353, 346 din ALR II). Acest fapt dovedește încă o dată caracterul relativ al împărțirii dialectului dacoromân în cinci subdialecte.

[42] Galina Ghiculete, *Fonetica graiurilor moldovenești de nord în comparație cu fonetica graiurilor moldovenești de sud*, în „Fonetică și dialectologie", vol. VI, 1969, p. 100, explică existența africatelor *č*, *ǧ* în nord-vestul Moldovei prin influența „graiurilor din nord-estul Ardealului" (autoarea s-a gîndit, probabil, la „subdialectul" maramureșean, pe care-l numește, totuși, astfel la p. 97). Vezi și obiecțiile aduse de St. Dumistrăcel. *op, cit.*, p. 9.

[43] Vezi nota 38.

[44] Legăturile directe dintre locuitorii ținutului Cîmpulung și cei din Transilvania de nord-est și Maramureș s-au menținut pînă spre sfîrșitul secolului al XVI-lea ca în timpurile străvechi, în ciuda graniței politice dintre Moldova și Transilvania. Păstorii cîmpulungeni se

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

Pe de altă parte, graiul cîmpulungean nu a participat nici la inovațiile mai noi ale graiurilor moldovenești (în totalitatea lor sau de nord) : transformarea africatelor *ĉ*, *ĝ* în fricative, palatalizarea lui *f*, *v* la *ŝ*, *ẑ*, trecerea lui *ę́* la *ą́* (*curą́*, *są́ti*, *ṣą́pti*), pierderea labialei în grupurile *pḱ*, *bǵ*, *mń*, — datorită poziției sale de arie laterală față de graiurile moldovenești și condițiilor sale social-istorice particulare de dezvoltare.[45]

4. O arie dialectală mai puțin unitară este cea din partea de nord-est a Bucovinei (v. harta nr. 4). Deși africatizarea palatalelor *ḱ*, *ǵ* (*u̯oĉ*, *ĝáṭâ*), care reapare pe valea superioară a Sucevei (comunele Straja, Vicovul de Sus, Vicovul de Jos, Gălănești, Bilca, Frătăuții Noi), conturează, aici, o arie aparte (v. harta nr. 1), totuși unele caracteristici ale graiului din zona Rădăuților se extind și în această zonă, după cum în vest ajung pînă la Sucevița, în sud pînă la Solca și Cășvana și în est pînă la Grămești.

Unele particularități moldovenești de nord se extind peste toată aria : fricativizarea lui *ĉ*, *ĝ* și palatalizarea lui *f*, *v* în formele *ŝ*, *ẑ* (*ġ*), cu excepția cuvîntului *zę́spi*. Dar aceste trăsături se pot datora, cel puțin în parte, și unor influențe ardelenești de nord-est. În partea sa cea mai estică, graiul rădăuțean (cum l-am putea numi, după centrul cel mai important) se caracterizează mai ales negativ, prin absența aproape totală a unor particularități fonetice specifice față de graiurile din Moldova de nord. Închiderea vocalelor finale *-ă* și *-e* este consecventă în pct. 477, 479, 487, pe cînd în punctele vestice: 466, 476, 478, este negeneralizată sau chiar puțin frecventă. S-a produs, de asemenea, căderea labialei în grupurile palatalizante *pḱ*, *bǵ*, *mń* în pct. 477, 479.[46] Chiar fonetisme izolate au pătruns, din graiurile moldovenești învecinate, mai ales în estul ariei :

întîlneau în zona muntoasă a Dornei cu bistrițenii, după cum se întîlneau în munții de la izvoarele Bistriței și ale Sucevei, pe de o parte cu rodnenii și maramureșenii, pe de altă parte cu locuitorii din așezările rădăuțene. Într-o scrisoare a bistrițenilor se afirmă că „oamenii moldovenești, păscari cu oamenii noștri din ținutul nostru pururea și în toată vremea au păscuit împreună în apa Bistriței" iar cîmpulungenii susțin, de asemenea, într-o scrisoare din secolul al XVII-lea, că „bătrînii ... s-au voit bine", umblînd „dobitoacele din ceaea țară pre locurile noastre și ale noastre pre locurile Măriilor Voastre" (ap. T. Bălan, *op. cit.*, p. 43, 58). Înmulțirea populației în ținutul Cîmpulungului a determinat întemeierea unor așezări stabile în Țara Dornelor. Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea apare conflictul de hotar cu bistrițenii și se înmulțesc știrile despre străjile la hotarul cu Transilvania. Graiul românesc vorbit de huțulii așezați din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în zona muntoasă a izvoarelor Moldovei, Moldoviței și Sucevei, care este graiul românesc pe care ei l-au găsit în aceste ținuturi, formează, astăzi, veriga de legătură între aria cîmpulungeană și graiul maramureșean.

[45] Ocolul Cîmpulungului era format din țărani liberi (cuvîntul *răzeși* se folosește și astăzi, cu sensul „vecini cu proprietățile agricole"), care și-au păstrat vechile drepturi și privilegii pînă la anexarea Bucovinei la Austria. Stăpînirea austriacă, de aproape un secol și jumătate, a redus, într-o oarecare măsură, legăturile cîmpulungenilor (și ale bucovinenilor, în general) cu ceilalți moldoveni.

[46] Din materialul NALR MB și din compararea acestuia cu datele ALR, rezultă că pierderea labialei în aceste grupuri este un fenomen recent, în plină evoluție în graiurile moldovenești de nord-vest. În pct. 487, 488, labiala mai apare rar (din 10 cazuri de palatalizare a lui *p* urmărite, 9 au fost *ḱ* și cîte unul singur *pḱ*). Labiala s-a pierdut în zona de nord-est în pct. 477, 479 (deja ALR I consemna, aici, acest fenomen), 480, 486 și în sud-est, în pct. 501, 502, 503 ; este pe cale de a se pierde în pct. 478 și 475 (cîte 2 forme cu *pḱ*, 8 cu *ḱ*). Această tendință a pătruns pînă în pct. 474 din nordul ariei cîmpulungene ; în sudul aceleiași zone, labiala este pe cale de a cădea în pct. 483, 484. În pct. 554, 563, 565, labiala se menține doar sporadic și apare rar în pct. 492, 555.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

— epenteza lui *r* în *coarjă* : pct. 476, 477, 479, 487 ; mai la sud, în pct. 495, 502, 503 ;

— propagarea lui *n* în *ninzél* : în toată aria de nord-est și în pct. 480, 490 ;

— *stukésc* : pct. 480, 487 ;

— căderea lui *-i* în formele de genitiv-dativ ale articolului masculin (*capulu*, *omulu*), o particularitate fono-morfologică a unor graiuri moldovenești de nord, este generală în pct. 487, foarte frecventă în pct. 479 și sporadică în pct. 480.

În același timp, în toată aria rădăuțeană sînt vizibile influențele ardelenești, mai pronunțate spre nord-vest :

— africatizarea palatalelor *ḱ*, *ǵ* în zona Frătăuții Noi — Straja ;

— muierea dentalelor apare rar în pct. 466, unde WLAD și ALR I o notaseră consecvent ;

— reducerea diftongului *o̯á* la *ǫ́* mai apare, rar, în pct. 478, 479 și sporadic în celelalte puncte, dar labializarea lui *a* (notată de noi prin *o̯ǻ*) este foarte pronunțată în toată zona.

O evoluție remarcabilă, în sensul „moldovenizării" sale a cunoscut graiul din Marginea, de la etapa consemnată de ALR II pînă astăzi : reducerea diftongului *o̯á* la *ǫ́*, pronunțarea antero-dorsală a lui *ḱ*, *ǵ*, notate consecvent de E. Petrovici, se mai aud rar, la vorbitorii în vîrstă ; tendința grupurilor palatalizante *pḱ*, *bǵ*, *mń* de a-și pierde labiala a realizat progrese evidente ; depalatalizarea s-a extins, în unele cazuri și la *ń* din grupul *mń* : *lácrîn̑*, *nirós*.

Sînt specifice graiului rădăuțean cîteva particularități fonetice și morfologice :

— *acló*, cu păstrarea accentului etimologic și sincoparea lui *u* neaccentuat, ca în Crișana[47] și în dialectul aromân ;

— *fănină*, fonetism notat de G. Weigand și la Grămești, Arbore, Voitinel, Bădeuți, Putna ; în ALR II, MN [2161] și ALRN, h. 1326, apare *fắńină* în Banat și în sudul Crișanei ;

— *lușáfăn* : aria acestei rostiri, care a fost explicată ca un efect al evitării rotacismului,[48] cuprinde partea de est a Maramureșului, cu zona învecinată din Transilvania de nord și arii izolate, reprezentate de pct. 343 din nordul Crișanei și pct. 96 din ALR I (v. harta nr. 6 din Rosetti, ILR, p. 369);

— *pomínt*, cu asimilarea bilaterală a vocalei *ă* își extinde aria pînă în pct. 480, 488, 496 ;

— *zęspi*, care a fost notat, în afara ariei rădăuțene, și în pct. 463, 490 ; în toate localitățile, acest cuvînt reprezintă o excepție de la norma palatalizării lui *v* ;

— genitiv-dativul *-li* al articolului hotărît masculin (*capuli*, *omuli*) ; această formă reapare, mai mult sau mai puțin frecvent, în pct. 468, 469, 485 ; ALR I, 1, h. 5 o notează în vestul și sudul Transilvaniei și în unele puncte izolate din Muntenia ;

— adverbul modal *aș* „chiar, tocmai" este frecvent în pct. 477 („a venit *aș* imediat după război") și 487 (notat alături de *chiar*, în exemplul : „să nu

[47] Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, București, 1961, p. 176—177.
[48] S. Pop, în DR VII, 1931—1933, p. 184.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

fie *aş* chiar degeaba"). Adverbul *aş* se regăseşte în expresia *bucurie, haş nimică* !, folosită la Cîmpulung, Fundul Moldovei, atunci cînd vorbitorul se aştepta să obţină un lucru, să aibă o bucurie etc. şi a fost dezamăgit;

— prepoziţia *dipi*, exprimînd raporturi circumstanţiale de loc (*dipi uşă* „după uşă") sau de scop (*s-a dus dipi lemne*), este folosită în pct. 466, 476, 477; ALRN, h. 1817 „după uşă" şi 1822 „umblă prin sat după milă" înregistrează prepoziţia *dîpă* în pct. 53, 64, 310 din sud-vestul Crişanei.

Pe lîngă particularităţile comune graiurilor rădăuţean şi cîmpulungean semnalate mai sus (păstrarea lui *ę́* precedat de consoanele dure, folosirea unor forme verbale cu apocopă, adverbul *aş*), mai menţionăm:

— folosirea verbului (a) *ieşi* cu prefixul *în-* : *ĩi̯és, ĩi̯ę́sâ, o ĩ̄şít* etc., care se întîlneşte şi în dialectul aromân;[49]

— conjuncţia moldovenească învechită *fiindure* (*că*) a fost notată de noi în formele: *h'índurea, s'índiri̯a* (Cîmpulung), *ş*ᵛ*índurea, ĉínduri, ŝínuli* (Fundul Moldovei), *h'índra* (Stulpicani), *ŝíndri̯a* (Vicovul de Jos). Această conjuncţie a mai fost semnalată la Cîmpulung şi la Straja, precum şi în alte părţi ale Moldovei.[50]

În graiul rădăuţean s-au încrucişat, în mai mare măsură decît în alte graiuri bucovinene, influenţe ardeleneşti diferite, pe de o parte între ele, pe de altă parte, cu influenţa moldovenească dinspre est. Unele particularităţi fonetice: muierea dentalelor, reducerea diftongului *o̯á* la *ǫ́* şi, mai ales, africatizarea palatalelor (*u̯oĉ, ĝáţă*) pe valea superioară a Sucevei au fost aduse din nord-estul Transilvaniei. Alte caracteristici ale acestor graiuri: apocopa unor forme verbale (v. supra), vocativul scurtat, poate şi *zę́spi̯* par să-şi aibă centrul de iradiere în Maramureş. În sfîrşit, fonetismul *fănină* (eventual şi *acló*), genitiv-dativul în *-li* şi, mai ales, prepoziţia *dipi* (= după) pot presupune unele imigraţii din Crişana, eventual din partea de nord a Banatului şi din sud-vestul Transilvaniei; şi *zę́spe* există în aceleaşi ţinuturi.[51] Deşi ariile ardeleneşti ale acestor fonetisme şi forme gramaticale, trasate pe baza ALR, nu se suprapun, ele se apropie sau chiar se întîlnesc în sudul Crişanei, sud-vestul Transilvaniei, nord-vestul Banatului. Chiar africatizarea palatalelor *ḱ*, *ǵ* există şi în această zonă (pct. 63, 65, 69, 75, 87 din ALR I). Bejenarii ardeleni din nord-vestul Moldovei au venit, însă, mai ales din teritoriile apropiate, din nordul Transilvaniei (ţinuturile Năsăud, Someş, Maramureş etc.). NALR va aduce, probabil, date noi cu privire la răspîndirea acestor fenomene. Este posibilă apariţia independentă, în graiuri diferite, a acestor forme. Rostirea *zespe*, de exemplu, a putut să apară în mod independent, prin influenţa asimilatoare a lui *s*, mai ales în acele graiuri în care au existat oscilaţii în evoluţia

[49] Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti, 1932, p. 361—362, vorbeşte de epenteza lui *n* la formele accentuate pe tulpină de la verbul *es*, prin apropiere de *întru*. CDDE s.v. apropie formele din dialectul aromân de forme asemănătoare din dialecte italiene şi provensale. Forma *înies* nu poate fi însă separată de alte numeroase forme verbale folosite în graiurile bucovinene cu prefixul *în-* avînd valoare expresivă: *înnăcăji, înnărui, înşchimba*, etc.

[50] Pentru atestările şi discuţiile asupra acestei conjuncţii, vezi Philippide, OR II, p. 474—475; Ivănescu, *Problemele*, p. 347.

[51] Ernst Gamillscheg, *Die Mundart von Şerbăneşti—Tituleşti (Gerichtsbezirk Olt, Kreis Vedea)*, Jena und Leipzig, 1936, p. 192, indică, pe baza materialului nepublicat al ALR I, aria acestei rostiri, cu centrul în sud-vestul Transilvaniei, de unde s-ar fi extins în Ţara Oltului, în pct. 18 din Banat şi spre nord-est, pînă în Moldova.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

lui *y* (rezultat al palatalizării lui *v*) din cauza lipsei, în sistemul fonetic al acestora, a unei fricative prepalatale muiate de tipul *ẑ*. Stabilirea în număr mare a unor ardeleni în zona Rădăuţilor este consemnată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea,[52] dar ea s-a produs, desigur, şi înainte de acest secol, cu atît mai mult cu cît valea superioară a Sucevei era aproape de cele mai vechi căi de trecere ale transilvănenilor spre Moldova de nord : prin Borşa, peste Prislop şi prin Rodna, peste pasul Suhardului. Unele aşezări din această zonă sînt dintre cele mai vechi atestate pe teritoriul Moldovei şi ele au constituit nucleul în jurul căruia s-a format, prin asimilarea unor numeroase şi variate elemente ardeleneşti, aria dialectală din nord-estul Bucovinei.

5. Pentru aria din sudul zonei Rădăuţilor, de la limita de est a graiului cîmpulungean pînă la valea Sucevei, expresia „mozaic dialectal" a lui G. Weigand se potriveşte pe deplin.

Numeroase graiuri din această arie cunosc, deopotrivă, africatizarea palatalelor *ḱ*, *ǵ* (*u̯oĉ*, *ĝáţă*) şi a dentalelor muiate (*frúnĉe*, *ĝínĉe*) : comunele Mănăstirea Humorului, Păltinoasa, Drăgoieşti, Moara, Udeşti, Şcheia, Ilişeşti, Todireşti, Botoşana, Poieni (Solca) ; Căşvana prezintă africatizarea palatalelor *ḱ*, *ǵ* şi muierea dentalelor. Spre sud, această arie cunoaşte o largă, extensiune în zona subcarpatică a Moldovei, cuprinzînd, pe valea Moldovei, comunele Cornul Luncii, Boroaia, Vadul Moldovei, Forăşti, Drăguşeni ; văile pîraielor Suha Mare şi Rîşca, apoi ale Şomuzului Mare şi Mic, pînă în valea Siretului : comunele Liteni, Rădăşeni, Buneşti, Vultureşti, Preuteşti şi Dolheşti. Comuna Tătăruşi, din judeţul Iaşi, constituie colţul de sud-est al acestei arii.

Ipoteza lui G. Weigand[53] că africatizarea ar fi fost adusă de o imigraţie masivă de bănăţeni în Bucovina şi în nord-vestul Moldovei, pînă la satul Călugăreni pe Bistriţa, nu este confirmată de alte fapte lingvistice şi nici de documente istorice.

Raportînd formele de palatalizare *pĉ*, *bĝ* din nordul Moldovei la aceleaşi forme din nord-estul Transilvaniei şi bazîndu-se pe documentele istorice citate de I. Nistor[54], D. Macrea a ajuns la concluzia că „stadiile *pĉ* — *ĉ*, *bĝ* — *ĝ*" sînt „importate" în Bucovina şi Moldova de nord din nord-estul Transilvaniei, în secolul al XVIII-lea.[55] Părerea lui D. Macrea, care a fost preluată şi de alţi

---

[52] Vezi Dr. Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich* (1774—1785), Czernowicz, 1895, sub numele localităţilor respective : între 1774—1785, populaţia aşezărilor Frătăuţi, Horodnic, Iaslovăţ, Rădăuţi, Vicovul de Jos, Vicovul de Sus, Straja, Grăniceşti a crescut, în medie, de două ori. În această perioadă, s-au întemeiat satele mai noi Bilca, Costişa, Frătăuţii Noi, Marginea. Despre Straja se notează : „Aici au primit noi locuri de aşezare emigranţi ardeleni".

[53] WLAD, p. 17.

[54] Consignaţiunile austriece citate de I. Nistor, *Emigrările de peste munţi*, în „Analele Academiei Române", Memoriile Secţiunii istorice, Seria II, tom XXXVII, p. 816—865 au fost publicate de I. I. Nistor, loc. cit., p. 470—533. Se consemnează, aici, aşezarea între 1728—1778 a unui mare număr de imigranţi ardeleni în satele bucovinene Botoşana, Bălăceana, Udeşti, Iaslovăţ, Ilişeşti, Băişeşti, Stupca, Berchişeşti, Brăieşti, Todireşti, Corlata, Zahareşti, Stroieşti, Răuseni, Chilişeni, Drăgoieşti şi, în număr mai mic, în Capul Codrului, Braşca, Mănăstirea Humorului, Gura Humorului, Liteni ş.a.

[55] D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în DR IX, 1936—1938, p. 152 ; cf. idem, *Probleme de fonetică*, Bucureşti, 1953, p. 91.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

lingviști[56], este valabilă pentru africatizarea lui *ḱ, ǵ* în general, nu numai în formele *pê — ĉ, bĝ — ĝ* de palatalizare a bilabialelor *p, b*.

Comparînd datele NALR MB cu datele atlaselor anterioare, se constată că aria africatizantă s-a extins într-o oarecare măsură chiar în secolul nostru. La Mănăstirea Humorului, unde WLAD notase muierea dentalelor și realizarea prepalatală a lui *ḱ, ǵ*, există, astăzi, atît africatizarea lui *ḱ, ǵ* cît și a dentalelor muiate *t', d'*. Aceeași evoluție s-a petrecut și în satele Drăgușeni și Bogdănești, de pe valea Moldovei (la Bogdănești, G. Weigand notase africatizarea doar în *ĉîŝór*). La Bunești, africatizarea inconsecventă a palatalelor, consemnată de G. Weigand, s-a extins și la dentalele muiate. ALR I înregistra la Tătărui și africatizarea lui *ḱ, ǵ* iar astăzi, graiul de aici cunoaște și africatizarea dentalelor.

Africatizarea palatalelor *ḱ, ǵ* și a dentalelor muiate *t', d'* se întîlnesc, ambele, în nord-vestul Transilvaniei : pct. 247, 251, 259, 269 din ALR I, 250 și 260 din ALR II și 206, 207 din WLAD ; putem adăuga localitățile Căianul Mic și Zagra. Considerînd zona africatizantă ca o arie continuă, din nordul Transilvaniei pînă la Udești-Boroaia-Tătărui, cu enclava graiului cîmpulungean și cu alte insule mai mici, se poate observa că africatizarea dentalelor apare la limitele de vest și de est ale acestei arii, deci acolo unde fenomenul s-a propagat mai tîrziu. În nord-vestul Transilvaniei, africatizarea s-a extins dinspre est, după ce se realizase, aici, confuzia palatalelor *ḱ, ǵ* cu dentalele muiate[57]. Și pentru Moldova de nord-vest se poate admite că fenomenul s-a putut propaga, în primul rînd, în unele graiuri în care exista pronunțarea identică a palatalelor *ḱ, ǵ* și a dentalelor muiate, adusă mai înainte sau în secolul al XVIII-lea din Transilvania. Ceea ce a favorizat impunerea africatizării în localitățile moldovenești în care s-au stabilit vorbitori ardeleni și chiar o oarecare extindere ulterioară a ariei acestui fenomen în Moldova a fost faptul că, în aceste graiuri, africatele primare *ĉ, ĝ* evoluaseră sau erau în curs de evoluție la fricativele *ŝ, ẑ* .Vorbitorii moldoveni au evitat dentalele muiate *t', d'*, neconforme bazei lor articulatorii și au restabilit africatele *ĉ, ĝ* (secundare), care realizau o reechilibrare a sistemului consonantic al acestor graiuri.

În cadrul graiurilor moldovenești africatizante, există deosebiri atît de la o localitate la alta, cît și între vorbitorii aceleiași localități în privința consecvenței cu care realizează rostirea cu africate, deosebiri care se explică prin raportul, diferit de la o localitate la alta, între băștinași și cei care au adus africatizarea și prin influența inegală a limbii literare sau a altor graiuri învecinate asupra vorbitorilor.

Faptele înregistrate de NALR MB confirmă stabilirea unor vorbitori ardeleni în partea de sud-est a Bucovinei : *corástă* : pct. 485, 486 (*curástă*), 490, 563 ; *crep, crĝápă* : 486, 494 ; *durmím, durmíț* : pct. 486, 944 ; *dătorîe* : pct. 490, 503 ; *luŝáfăn* : pct. 486 ; *noșt, noșĉ* : pct. 494 ; *răĝită* : pct. 486, 490 ; *sărín* : pct. 486 ; *zbiŝ* : pct. 490, 494, 551 (mai apare și în pct. 463, 476) ; forma nearticulată a numelor proprii feminine : *Ană, Anuță, Mărie* în pct. 486 ; pl. *ĝenúnț* : pct. 503. Se observă că, în partea de sud-est a Bucovinei, reapar unele fonetisme care formează arii în Țara Dornelor, (v. și harta nr. 2), fapt

[56] I. Pătruț, *op. cit.*, p. 301, nota 2 ; Ivănescu, *Problemele*, p. 167—168.

[57] Pentru aria ardelenească a africatizării, Vasiliu, *Fonologia*, p. 187, admite ca „centru de iradiere" a inovației pct. 219, 228 din ALR II.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

ce indică originea ardelenească de nord-est a multor imigranți din aceste locuri. Închiderea vocalelor finale *-ă* și *-e* este sporadică în pct. 486, 490 (în texte, apare însă mai frecvent decît în răspunsurile la chestionar) și puțin frecventă în pct. 485, 503. La Căşvana, se menține încă muierea dentalelor, deși, mai frecvent, ele apar ușor palatalizate. Căşvana (în pronunțarea locală, *Căjvána*), care păstrează cele mai multe particularități ardelenești, nu apare între localitățile cu imigrații ardelenești consemnate în conscripțiile citate sau în topografia lui D. Werenka. Se pare că pînă aici s-a extins valul populației ardelenești stabilite în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pe valea superioară a Sucevei (*luŝáfăn* apare și aici). Conservarea în proporție mai ridicată a unor particularități ardelenești la Căşvana se datorește și depărtării relative a acestei localități de căile de comunicație mai importante.

În interiorul ariei africatizante, apar și graiuri care prezintă numai caracteristicile moldovenești de nord obișnuite. Adesea, sînt deosebiri lingvistice nu numai între comune învecinate, ci și între sate aparținînd aceleiași comune. Asemenea „insule" sînt comunele Slatina, Horodniceni, Baia, Pîrteștii de Jos și de Sus sau sate izolate, cum sînt Leucușești și Huși în comuna Preutești, Dolheștii Mici în comuna Dolhești, Giulești în comuna Boroaia, Plăvălari și Mănăstioara în comuna Udești sau Mihoveni în comuna Șcheia.

În Bucovina, la limita de est a ariei africatizante, sînt cîteva graiuri care păstrează africatele *ĉ*, *ĝ* și palatalizarea labiodentalelor *f*, *v* în formele *h'*, *y* (*ǵ*) : Bosanci, Pătrăuți, Mihoveni și Costîna, cărora li se alătură Zvoriștea, în zona învecinată a Moldovei.[58] La Zvoriștea, s-a generalizat evoluția lui *y* la *ǵ* iar fricativele *ŝ*, *ẑ* apar sporadic, ca și la Pătrăuți sau Bosanci, sub influența graiurilor învecinate. În această localitate, WLAD notase muierea dentalelor, dar ALR I numai palatalizarea lor ușoară și inconsecventă. Aceste graiuri insulare sînt „martori de eroziune" ai unei arii dialectale unitare, care lega graiul cîmpulungean cu cele mai vechi graiuri din jurul Sucevei. Unitatea aceasta s-a dislocat, datorită faptului că graiurile din estul Bucovinei (și din zona învecinată a Moldovei) au adoptat unele inovații venite din graiurile moldovenești învecinate la sud și la est și, mai ales, datorită graiurilor ardelenești aduse în secolul al XVIII-lea în estul Bucovinei, care s-au suprapus peste graiuri mai vechi de tip „cîmpulungean". Pentru graiul din Capul Codrului, o asemenea suprapunere este dovedită de compararea datelor atlaselor lingvistice românești. În perioada anchetelor lui G. Weigand, situația graiului din Capul Codrului era asemănătoare cu situația actuală din Ciocănești, africatele *ĉ*, *ĝ* primare coexistînd cu cele secundare : *aríptś*, *dźíntśe*, *t'śę́ii*, *tśę́ptśini*, *vrábdźie* etc. În ALR I, africatele primare *ĉ*, *ĝ* sînt notate numai sporadic. Astăzi, pronunțarea cu fricativele *ŝ*, *ẑ* este generală iar africatele *ĉ*, *ĝ* corespund palatalelor *ḱ*, *ǵ* și dentalelor *t*, *d* urmate de vocale palatale din pronunțarea literară. O cercetare amănunțită a acestor graiuri insulare din jurul Sucevei ar putea aduce și alte dovezi în sprijinul acestei arii unitare mai vechi și ar arăta, eventual, în ce măsură aceste graiuri au primit influențe ardelenești plecate dintr-o zonă cu particularități asemănătoare (Maramureșul și Transilvania de nord-vest, cu Crișana).

[58] Graiuri cu particularități fonetice asemănătoare există și în pct. 675, 676, 678 din WLAD, 391, 392 din ALR I; pct. 1, 2, 3, 4, 14, 18, 19, 21, 22, 214, 218, 222 din ALM, vol. I.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

Pe baza materialului NALR MB se pot contura, deci, cu toată diversitatea actuală a graiurilor bucovinene, patru arii dialectale mai importante, cu un specific diferit şi cu o individualitate mai mult sau mai puţin conturată :

1. Graiul dornean, care s-a format în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, ca un grai de tranziţie între graiurile ardeleneşti de nord-est şi cele moldoveneşti.

2. Graiul cîmpulungean, care reprezintă aria cea mai arhaică şi, în acelaşi timp, cu cea mai pronunţată individualitate.

3. Graiul rădăuţean, un grai moldovenesc cu unele trăsături arhaice, care a asimilat influenţe ardeleneşti variate; pe valea superioară a Sucevei, aşezarea unui număr însemnat de vorbitori transilvăneni în secolul al XVIII-lea a dus la conturarea unei mici zone dialectale aparte.

4. Aria din sud-estul Bucovinei, pe care am numit-o „africatizantă", după fenomenul fonetic cel mai caracteristic, s-a format prin suprapunerea, în secolul al XVIII-lea, a unor graiuri ardeleneşti peste o arie dialectală mai veche, din care se menţin unele graiuri insulare în jurul oraşului Suceava.

În acelaşi timp, unele fapte lasă să se întrevadă o arie lingvistică unitară a celor mai vechi graiuri din Bucovina, de tip moldovenesc arhaic, care a menţinut, mai multă vreme decît celelalte graiuri moldoveneşti, vechea unitate lingvistică cu graiurile transcarpatice.[59] Caracteristicile acestei arii sînt păstrate, în cea mai mare măsură de către graiul cîmpulungean.

SIGLE ŞI ABREVIERI*

ALR I, 1, 2 = *Atlasul lingvistic român, Partea I*, vol. I, Cluj, 1938 ; vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942.
ALR II = *Atlasul lingvistic român ,Partea a II-a*, vol. I, Sibiu-Leipzig, 1940.
ALRN = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, Bucureşti, vol. I, 1956—vol. VII, 1972.
ALRR Mar. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş*, vol. I, 1969— vol. III, 1974.
ALRT = Emil Petrovici, *Texte dialectale Suplement la Atlasul lingvistic român II*, Sibiu-Leipzig, 1943.
Candrea, ŢO = I.-A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, Bucureşti, 1907.
Ivănescu, *Problemele* = Gheorghe Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*,în BIFR XI—XII, 1944—1945, p. 1—412.
NALR MB = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina.*
Philippide, OR II = Alexandru Philippide, *Originea românilor, Volumul al doilea. Ce spun limbile română şi albaneză*, Iaşi, 1927.
Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968.
Vasiliu, *Fonologia* = Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968.
WLAD = Gustav Weigand, *Linguistischer Atlas des daco-rumänisches Sprachgebietes*, Leipzig, 1909.

* Nu sînt explicate siglele curente ale revistelor.

[59] Unitatea genetico-structurală a graiurilor moldoveneşti şi transcarpatice a fost demonstrată de Philippide, OR II, mai ales p. 389—404. Concluzia savantului ieşean a fost reluată şi aplicată la fonologia diacronică a acestor graiuri de Vasiliu, *Fonologia*. Pentru unitatea lingvistică a Moldovei de nord-vest cu Transilvania de nord-est şi cu Maramureşul la sfîrşitul secolului al XVI-lea, vezi şi Alexandre Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)*, Bucureşti, 1926, p. 12—13.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

Lista localităților anchetate

Se indică localitatea și comuna corespunzătoare numărului cartografic din NALR MB. Cu excepția localității Tătărași, din județul Iași, toate punctele se află în județul Suceava. Sînt menționate punctele corespunzătoare din WLAD, ALR I și ALR II.

461 : Pilugani (Poiana Stampei ; WLAD : 658), 462 : Coșana (Dorna Candrenilor ; ALR I : 213), 463 : Cîrlibaba (WLAD : 663 ; ALR I : 363), 464 : Izvoarele Sucevei (ALR I : 364), 465 : Brodina (ALR II : 366), 466 : Straja (WLAD : 664 ; ALR I : 388), 467 : Argel (Moldovița), 468 : Deluț (Fundul Moldovei), 469 : Ciocănești (Iacobeni ; ALR II : 365), 470 : Argestru (Vatra Dornei ; WLAD : 657), 473 : Pojorita (WLAD : 654 ; ALR I : 370), 474 : Vatra Moldoviței (WLAD : 652; ALR I: 375), 475 : Sucevița (WLAD : 667), 476 : Vicovul de Jos, 477 : Frătăuții Vechi (WLAD : 673), 478 : Marginea (WLAD : 668 ; ALR II : 386), 479 : Volovăț (ALR I : 385), 480 : Solca, 481 : Vama (WLAD : 653), 482 : Crucea, 483 : Ostra, 484 : Doroteia (Frasin), 485 : Mănăstirea Humorului (WLAD : 650), 486 : Cajvana (WLAD : 670), 487 : Grănicești (WLAD : 672), 488 : Grămești (WLAD : 679), 490 : Ilișești (Ciprian Porumbescu ; WLAD : 648), 491 : Capul Codrului (Păltinoasa ; WLAD : 649 ; ALR I : 378), 492 : Găinești, 493 : Horodniceni, 494 : Șcheia (WLAD : 647, ALR I : 381), 495 : Pătrăuți, 496 : Zvoriștea (WLAD: 680, ALR I : 387), 501 : Dumbrăveni (WLAD : 635), 502 : Bosanci (WLAD : 645), 503 : Chilișeni (Udești ; WLAD : 646 — Udești), 554 : Preutești (WLAD : 526), 555 : Tătărași (ALR I : 542), 563 : Săcuța (Boroaia), 564 : Baia (ALR I : 552), 565 : Poiana Mărului (Mălini ; WLAD : 525 — Mălini).

Puncte din afara rețelei NALR MB

1 : Gemenea (Stulpicani), 2 : Neagra Șarului (Șarul Dornei), 3 : Lunca Ilvei, 4 : Căianu Mic, 5 : Zagra ; ultimele trei localități se află în județul Bistrița-Năsăud.

LA STRUCTURE DIALECTALE DES PARLERS ROUMAINS DE BUCOVINE

RÉSUMÉ

Par son réseau dense d'endroits enquêtés, l'*Atlas linguistique de la Moldavie et de la Bucovine* (en cours d'élaboration) permet à l'auteur une description rigoureuse des aires dialectales actuelles du territoire de la Bucovine. À partir de la comparaison avec les données des atlas linguistiques roumains antérieurs (WLAD, ALR I et II) et de la documentation historique, on aborde certains problèmes de la formation de ces aires, surtout le rôle des migrations transylvaines récentes (après le XV-e siècle) à l'établissement de la structure dialectale actuelle des parlers de Bucovine.

Sur l'ancien territoire de la Bucovine, on distingue quatre aires dialectales plus importantes, ayant des traits spécifiques différents et une individualité plus ou moins évidente :

1. Le parler de Dorna, formé aux XVII-e — XVIII-e siècles, comme un parler de transition entre les parlers transylvains du nord-est et les parlers moldaves.

2. Le parler de Cîmpulung, qui représente un parler moldave de type archaïque et, en même temps, un fragment de l'ancienne aire dialectale des parlers de type nordique.

3. Le parler de la zone de Rădăutzi, qui est un parler moldave ayant certains traits archaïques et qui a assimilé des influences transylvaines variées ; dans la vallé supérieure de la Suceava, des migrations transylvaines plus puissantes du XVIII-e siècle ont conduit à la constitution d'une aire dialectale à part.

4. L'aire du sud-est de la Bucovine offre un exemple typique de „mosaïque dialectal". Il y a des différences linguistiques non seulement d'une commune à l'autre, mais aussi entre des villages d'une même commune. De nombreux parlers de cette zone se sont formés par des migrations transylvaines (pour la plupart du nord-est) au XVIII-e siècle, qui se sont superposées sur une aire dialectale plus ancienne de type moldave archaïque.

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

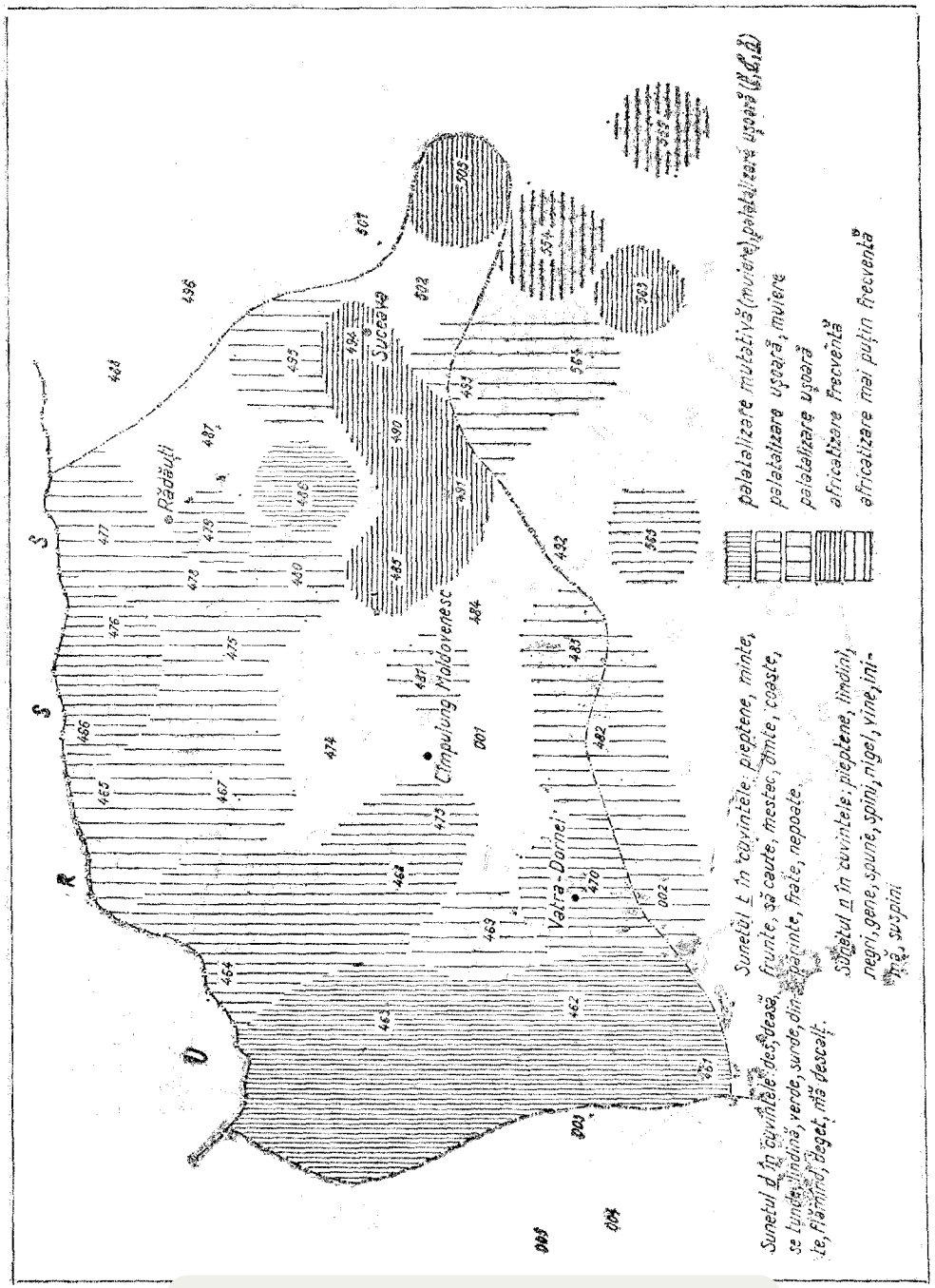

Harta nr. 1

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)

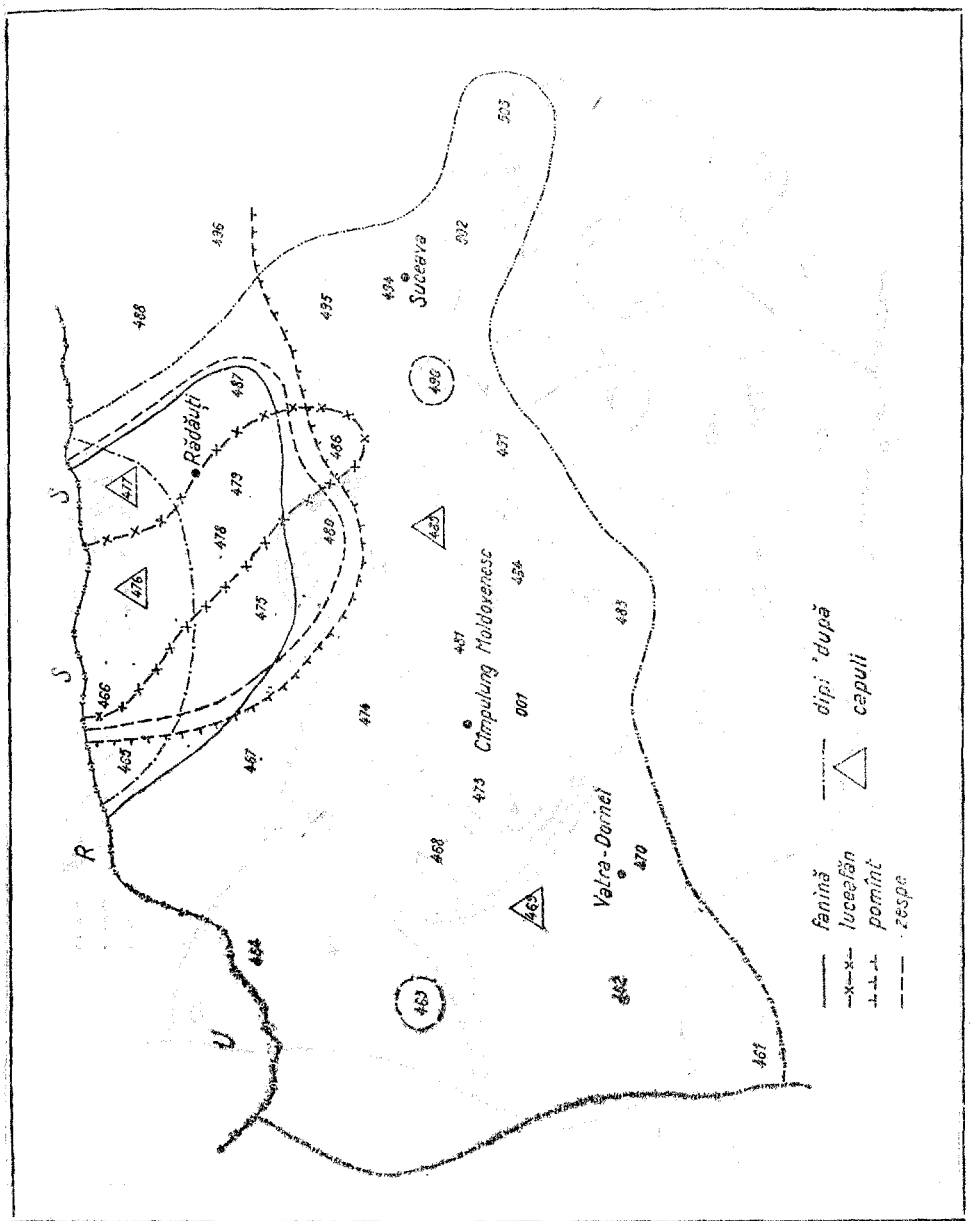

Harta nr. 4

BDD-A1448 © 1977-1978 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:46 UTC)